

Jan-Erik Andersson LIFE ON A LEAF

Rummet som ikon
Mitt hus som ett arkitektoniskt
konstverk

Inledning

Det är nästan tio år sedan jag, tillsammans med chefen för Wäinö Aaltonens museum i Åbo, Päivi Kiiski, närmade mig Åbo stad med ett förslag att om jag skulle bygga ett bladformat hus, *Life on a Leaf*, som ett samarbetsprojekt mellan mig och arkitekt Erkki Pitkäranta. Då kände jag mig ganska ensam om tanken att bygga ett hus baserat på lekfullhet och fantasi. Under de tio år som gått sedan dess har mycket hänt, och en rad internationella byggprojekt av erkända arkitekter, som är baserade på en expressiv form, har realiserats och mitt husprojektet har ändrat karaktär från att ha varit ett marginellt rop, till att vara en del av ett större sammanhang.

Den uppmärksamhet husprojektet fått, främst lokalt men även internationellt, har visat att projekt som detta behövs. Konsten är marginell i dagens samhälle, men byggande och arkitektur intresserar i hög grad. Redan innan husprojektet startade, hade jag i en stor del av mina konstprojekt övergått från galleriernas och museernas skyddade värld, till miljökonst och konst gjord i samband med arkitektur.

Det har gjort att jag varit tvungen att omvärdera en del av de teser, som framfördes i konstundervisningen. Speciellt den som säger att man stenhårt måste hålla fast vid sin egen linje och inte ge efter, ifall någon försöker styra eller påverka ens konst. Men om man jobbar med konst i samhället, blir det lätt problem, om man har en dylik inställning. Jag har under årens lopp arbetat fram ett förhållningssätt som bygger på kommunikation, vilket innebär att ta reda på och lyssna på vad andra har att säga om mina idéer. Om det uppstår problem, vilket det ofta gör i stora projekt, som skall göras i samhällseliga strukturer, så är jag beredd att tänka om och hitta nya lösningar. De kanske är bättre än de ursprungliga! Det är klart att vissa saker inte går att kompromissa om och i några projekt har jag varit tvungen att dra mig ur. Men på detta sätt har jag lyckats genomföra en rad miljökonstverk, som på intet sätt är "mindre fri konst" än om jag skulle ha gjort en galleriutställning.

Att vara en del i Bildkonstakademins doktorsutbildning är på samma sätt en kollektiv process. Jag är inte ensam, utan mitt projekt dryftas ingående av konstnärskolleger, filosofer och andra inblandade. Handledarna ger sina kommentarer och i slutskedet förhandsgranskarna, utan vilkas godkännande projektet aldrig når slutet. Det intressanta är här att resultatet, ur min synvinkel, absolut är bättre, än om jag helt ensam hade planerat huset och skrivit mina doktorstexter.

Att vara en del av en större helhet är för många konstnärer en ovan och kanske obekvämlig upplevelse, men för mig har det varit ytterst givande. Innan jag utbildade mig till konstnär studerade jag naturvetenskap under sex år. Den modell för forskning som påtalades där, utgick från att alla forskningsresultat skall vara verifierbara av andra forskarteam. Att sedan tjugo år senare, år 2000, bli antagen till ett forskningsprogram i bildkonst, som till sin karaktär radikalt skiljer sig från naturvetenskapen, var en ytterst utmanande situation. Just detta, att det inte fanns färdiga modeller för hur forskningen skulle se ut, gjorde det intressant. Eller kanske bättre uttryckt så här; om det funnits alltför fasta akademiska regler för hur denna forskning skall se ut, hade jag knappast sökt in till programmet.

Min väg var att bygga upp forskningen helt och hållet kring ett konkret projekt, byggandet av ett hus som ett konstverk och genom det söka svar på en till synes banal fråga: "Varför finns det inga hatthus annat än i sagor?". Min utgångspunkt var delvis pragmatisk. Jag insåg att om huset är med i doktorsprogrammet, förbättras mina möjligheter att få genomföra husprojektet på en central plats i Åbo stad. Men samtidigt hade jag en intellektuell nyfikenhet att söka svar på frågor, som rör husens visuella uttryck, som jag funderat på under många tiotals år, men inte haft tid att fördjupa mig i: Vart försvann ornamenten, hur ser en "rolig" organisk arkitektur ut? Varför får man inte bygga ett sådant hus som man själv vill? Vem bestämmer vad som är vackert, vad som är god smak? Det vill säga frågor, som också tangerar konstbegreppet.

Eftersom jag inte är utbildad i filosofi, har de seminarier som hållits inom ramen för doktorsprogrammet varit ytterst viktiga för att ge en insikt om de olika riktningarna inom tänkandet. Min egen väg gick intuitivt via Gaston Bachelard till Heidegger, Kant och Derrida. Jag valde de tre sistnämnda för tre av de fyra essäer, som krävs inom doktorsprogrammet. Orsaken var att namnen gång på gång dök upp i de böcker jag ganska slumpvis valde under långa sessioner i bokhandlare i Chicago, New York och Leeds, med vilka jag byggt upp mitt arkitekturbibliotek.

De seminarier som jag haft möjlighet att ordna inom ramen för doktorsstudierna har utvecklat *Life on a Leaf*-huset på ett positivt sätt, speciellt kommer jag ihåg arkitekt Jyrki Tasas inlägg på ett seminarium i Pitkärantas arkitektkontor (den 23.4.2002, se Dagboken sid 20)

Största delen av arbetet med att sammanställa de texter jag skrivit sporadiskt sedan år 2000, gjordes i min sambos arbetsutrymme. Jag följde min professor Jan Svenungssons metod att skriva ut texterna för att kunna klippa delar av dem och kombinera dem på olika sätt. I min version fäste jag texterna med nålar på Finnfoam-skivor som blivit över från husbygget. På datorkärmen har man svårt att få en ordentlig överblick av hela textprojektet men med Svenungssons metod fungerade det utmärkt.

Erkki Pitkäranta jobbar med modellen för *Life on a Leaf* huset i skalan 1:5. 2005.

Att mitt projekt har en udd kände jag av redan i början av studierna. Professorn i arkitektur Kaj Nyman, som var tänkt att bli min första handledare, kände sig inte redo att fungera som min handledare, eftersom han upplevde att *Life on a Leaf*-huset mera är en bild än arkitektur. I en bild kan man inte bo, åtminstone inte trivas!

Jag insåg att projektet har en betydelse, eftersom det utmanar arkitekterna. Det senaste kritiska inlägget kom i *Arkkitehtuuriuutiset* 3/2008 där arkitekt Jukka Paaso påstår att huset är en "oekologisk imagefantasi". Jag hoppas att denna studie visar det motsatta! Men huset har också fått mycket positiv press och tre TV-program har gjorts om huset, trots att det inte är färdigt. Bland andra Hong Kong Cable TV hittade projektet på Internet och var på plats och filmade. New York Arts har en intervju om huset på sina Internetsidor¹. Det känns också bra att många av de personer som spontant besökt huset varit upprymda och uppmuntrat mig att fortsätta. Både de negativa och de positiva kommentarerna bidrar till att jag orkar fortsätta.

Jag upplever sålunda att jag gör en väsentlig forskning.

Jag inledde med att betona kollektivets roll. Det är skäl att i detta skede presentera min samarbetspartner, arkitekt Erkki Pitkäranta, eftersom det utan hans inspirerande påverkan inte hade funnits ett bladformat hus. Husprojektet är resultatet av ett symbiotiskt samarbete; vi har båda format husets struktur tillsammans, genom att kasta idéer fram och tillbaka. Men utan Pitkärantas långa erfarenhet av att skapa arkitektoniska rum, hade huset inte blivit så väl artikulerat, som det nu är. Hela ansvaret för husets ornamentering ligger dock hos mig.

Jag lärde känna Pitkäranta då vi var en del av teamet som planerade *SOL-världen*, som var ämnat att bli SOL städfirmans huvudkontor i Helsingfors (presenteras i kapitel 2.1 i Teoriboken, Del 2). Pitkäranta har en egen arkitektbyrå i Helsingfors, *Arkkitehtiryhmä Pitkäranta*, med 4-5 anställda arkitekter. Han har en lång erfarenhet av skolbyggen, saneringar, höghusprojekt, kyrkor och församlingshem. Utan SOL-projektet, där vi hade möjlighet att under månader utveckla en form för samarbete, hade vi knappast hittat varandra, så långt ifrån varandra ligger arkitekt- och konstnärsskolningen för tillfället. Jag respekterar Pitkäranta för att han varit intresserad av att se vart ett samarbete på lika villkor kan leda. Det finns därför skäl att påpeka att hela denna teore-

1. http://www.nyartsmagazine.com/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=91&Itemid=712 (Filen nerladdad 15.8.2008)

tiska studie är *konstnärens* berättelse, husprojektet sett ut min synvinkel. Arkitektens berättelse ser förmodligen annorlunda ut, men faller utanför ramen för denna studie.

Mycket av den energi som fick mig att tillsammans med Pitkäranta planera hus i form av en blomma; ett kumminfrö och nu ett blad, bottnar, hos mig, i en mycket emotionell reaktion på att vi inte tilläts bygga *SOL-världen* och gjorde att min syn på den samtida finska arkitekturen blev ännu mera kritisk.

Ur den synvinkeln är det intressant att den tioårsperiod inom vilken doktorsarbetet har försiggått också inneburit en färd mot att återigen försöka förstå den minimalism, som också utgjorde startpunkten för min egen konstnärsbana för trettio år sedan. Det ÄR enklare att bygga en lådform än en organisk form. Jag har sålunda tvingats nyansera min kritik av modernistisk arkitektur, inte minst p.g.a. min ena handledare Jan Svenungssons kritiska kommentarer, utan att dock ge upp mina egna ideal.

Jag hoppas att mitt doktorsprojekt, i stället för att vara en hopplös Don Quijote-lik kamp mot väderkvarnarna, kan hjälpa till att skapa ett utvidgat rumsbegrepp baserat på samarbete mellan arkitekter, konstnärer, hantverkare och beställarna, där konst, ornamentik, detaljer, humor, ljud, kan bidra till att skapa stimulerande miljöer, som har en ekologisk dimension, just precis för att människorna *trivs* i dem. Under doktorsarbetets gång har jag sökt efter ett nytt begrepp för att beskriva det mentala rum jag strävar efter att skapa och gör nu ett försök att lansera termen "Ikoniskt rum" (Iconic space). Jag hoppas också att mitt projekt skall bidra till att vi på nytt, utan att skämmas, kan använda orden "ornament" och "dekoration" i arkitekturdebatten.

Byggandet av *Life on a Leaf*-huset utgör den konstnärliga delen av mina doktorsstudier. Planeringen av huset började 1999, byggnadstillstånd fick jag 2004. 2005 gjordes jordarbetena och 2006 inleddes byggandet av huset som planeras vara färdigt sommaren 2009. Processen, sedd ur min synvinkel som konstnär, beskrivs i *Dagboken*.

Jag har valt dagboksformen, för att jag tycker att det är den form som bäst ger en korrekt och samtidigt känslomässig beskrivning av den mycket långa och komplicerade planerings- och byggprocessen.

Hong Kong Cabel TV besöker huset för att göra ett program om det. De hittade huset på Internet. 2008.

Doktorsstudiernas teoretiska texter finns i *Teoriboken, Del 1&2*. I den första delen behandlar jag arkitekturens förhållande till naturen och orsakerna till att ornamentiken tog en annan form under modernismen och ger exempel på hur ett ikoniskt rum kan se ut. I den andra delen beskriver jag konkret idéerna bakom ornamenteringen i *Life on a Leaf* -huset. Både *Dagboken* och *Teoriboken, Del 1&2* presenteras för tillfället som PDF dokument. Materialet kommer att sammanställas i bokform när huset är helt färdigt.

En viktig del av mina teoretiska studier var kuraterandet av *WILD* -fantasi och arkitektur-utställningen på Wäinö Aaltonens museum i Åbo sommaren 2007, som jag gjorde tillsammans med den kanadensiske kuratorn Jen Budney.

För att visa att *Life on a Leaf* -projektet inte är ett infall av "två överhettade hjärnor" ville jag placera huset i en internationell kontext, eftersom det, speciellt under 2000-talet, gjorts en rad intressanta expressiva byggprojekt. Därför har jag samtidigt med mitt eget husprojekt samlat material om andras. En del av detta material fanns presenterat på *WILD* -utställningen och i boken med samma namn, som jag skrev tillsammans med Jen Budney.

Men ännu är fantasifull arkitektur ett marginellt fenomen. Det finns mycket att göra innan arkitekturfältet är så brett att det finns möjlighet för den som vill, att bo i en miljö som är humoristisk och expressiv.

Många kanske undrar, efter att ha läst de teoretiska texterna, varför jag inte berör modernismens sociala dimension; att vi måste bygga enkelt och billigt för att kunna ge hyfsade bostäder åt så många som möjligt och att ett fantasifyllt byggande är en dyr lyx. Utgående från de husprojekt jag gjort tillsammans med arkitekt Pitkäranta (*Gerbera* och *Kummin*, se kapitlet 2.2. i *Teoriboken, Del 2*) har jag blivit medveten om att det inte primärt är en ekonomisk fråga: man kan bygga mera fantasifullt för en realistisk budget. *Life on a Leaf* -huset är ett undantag i detta fall. Mitt eget hus är ämnat att fungera som ett konstverk och eftersom det är mitt livs viktigaste verk, har jag ansett det befogat att göra huset extra uttrycksfullt. Konstelementet kommer i många fall att kosta extra. Men konsten kan också inspirera människor att se på världen på ett annat sätt och på detta sätt peka på andra livsvärden än de rent ekonomiska. Jag tänker här på en av de spontana besökarna i huset, som sade att han kommer att göra ett annorlunda fönster

i det hus han själv höll på att planera. Det fönstret kanske förändrar hans liv! I doktorsarbetets teoretiska del har jag sökt efter orsaker till att lådformen idealiserats under det senaste århundradet och också funnit stöd för att det i mycket handlar om estetiska val, om smak, inte om funktionalitet och ekonomi.

Jag vill också i detta tidiga skede betona att jag inte tror att konstnären kan ersätta arkitekten. Dessa områden har sina egna problem som kräver specialkunskaper. Men jag tror också att ett friskt hopp in i ett annat område (i mitt fall hoppet från konsten till arkitekturen) kan tillföra något nytt och oväntat, eftersom jag kan se arkitekturfältet från utsidan. Denna undersökning vill även visa hur ett samarbete mellan en konstnär och en arkitekt fungerar när det sker på lika villkor; inte som en kompromiss, utan som ett sätt att nå nya och överraskande resultat, som ingendera av samarbetsparterna kunnat tänka ut på egen hand.

Inom ramen för *WILD* -utställningen gjordes ett samarbetsexperiment, *Jack in the Box*; en låda med en modell av Wäinö Aaltonens museums största utställningssal, som turnerade hos sju inbjudna arkitekter och konstnärer. De skulle i tur och ordning bygga på varandras idéer, så att resultatet skulle vara en överraskning. Trots att modellen inte hann gå laget runt innan utställningen öppnades och konstruktionen inte kunde realiseras annat än som en animation, är ändå den modell som skapades tillsammans av Jersey Devil Architects, Vito Acconci Studio, Kim Adams, Kathryn Findlay och Will Alsop mycket intressant. Den visar att det skulle vara mycket spännande att se mera av samarbete mellan konstnärer och arkitekter, men också arkitekter sinsemellan. Nu är alla inriktade på konkurrens med varandra. (*Jack in the Box* modellen inklusive dokumentation och animation, finns i WA-museets samlingar).

Det är klart att husprojektet kräver en anseelig ekonomisk satsning för att kunna förverkligas. Liisa och Reijo Joronen har varit villiga att hjälpa mig att förverkliga min dröm. Utan deras ekonomiska satsning hade det inte varit möjligt att genomföra projektet. Joronens ser huset som ett viktigt konstprojekt och har varit villiga att stödja det, både mentalt och ekonomiskt. Jag har jobbat tillsammans med Joronens i flera konstprojekt sedan 1995, bland annat genom att vara en del av teamet som planerade den redan nämnda *SOL-världen*. Jag ser dem som stora

Jersey Devil Architects, Vito Acconci Studio, Kim Adams, Kathryn Findlay och Will Alsop. *Jack in the Box*. En modell för en struktur ämnad att uppföras i Wäinö Aaltonen museet i Åbo, gjord som ett samarbetsprojekt för *WILD* utställningen. 2007. Foto: Will Alsop Studio.

konstmecenater och deras stöd till *Life on a Leaf* -huset är en betydande kulturgärning, som konsten behöver.

Husets budget är 500.000 euro, vilket inkluderar alla kostnader inklusive löner, ritningar, material, jordarbeten, konsultarvoden, experimenterande samt olika anslutningsavgifter och tillstånd.

Under de tio år som jag hållit på med projektet har jag fått stora understöd för att kunna genomföra doktorsarbetet i bildkonst, samt kuraterandet av WILD-Fantasi och arkitekturutställningen i Wäinö Aaltonens museum. Understöden har kommit i form av årsstipendier från Suomen Kulttuurirahasto och Koneen säätiö och en rad projektstipendier från Statens bildkonstkommission och Bildkonstakademin. Ett stort tack går till arkitekt Erkki Pitkäranta för hans fördomsfria förhållande till att samarbeta med mig på lika villkor och för de många diskussioner vi haft om arkitektur då vi besökt Paris, Chicago och Trondheim under föreläsningsresor. Ett tack även till min familj som levt med och stött mig till 100% och till alla vänner som fortfarande inser att jag finns till, trots att jag umgåtts mycket mer med huset än med dem.

Tack till alla konstnärer och hantverkare som utan arvoden bidragit med att planera konstverk som inkorporerats i husets strukturer. Tack till dem som gett goda råd, bidragit med fördelaktiga materialpriser eller på något annat sätt bidragit till att projektet kunnat genomföras. Ni finns alla nämnda i dagboken. I detta sammanhang vill jag speciellt nämna Päivi Kiiski, museichef för Wäinö Aaltonens museum i Åbo, för att ha tagit det första initiativet för att få Åbo stad intresserad av husprojektet, samt för att ha givit mig den unika möjligheten att kuratera WILD-utställningen. Ett stort tack går i detta sammanhang till Liisa Heikkilä-Palo som gav ut boken WILD på förlaget Maahenki.

Tack också till de läroanstalter; Sydväst i Åbo, Konstskolan i Nykarleby, Borgå Hantverks- och industriskola och Bildkonstakademin, vars elever utfört praktik inom ramen för *Life on a Leaf* -projektet.

Ett extra stort tack går till byggarna Heikki Heinonen och Esa Juvonen, som både byggt huset och sett till att de rätta materialen blivit beställda och att huset byggts, så att både strukturen och detaljerna blir exakt gjorda. De diskussioner jag haft med dem under de år projektet har

pågått har gett mig insikter som inga 3D-ritningar eller pappmodeller någonsin kan ge. Tack också till Åbo stad som trott på projektet och bidragit till att hitta både en lämplig tomt och rekommenderat lämpliga personer för att utföra bygget.

Till slut vill jag tacka Bildkonstakademin, inte bara för ekonomiskt stöd, utan för den unika möjligheten att under de talrika doktorseminarierna ta del av en intellektuell miljö där landets topp inom konst, filosofi och arkitektur delat med sig av sin kunskap. Tuomas Nevanlinna har fungerat som en sorts filosofifuru, som man vågat fråga de mest banala frågor och få ett uttömmande svar. Som utövande konstnär får man sällan tid att fördjupa sig i konst- och annan teori, men bland annat genom att skriva essäerna som krävs, har jag fördjupat mig i Kant, Heidegger och Derrida inom de områden som varit viktiga för mina studier.

Också de seminarier och inofficiella diskussioner som doktorandgruppen haft under besöken på viktiga internationella utställningar (Documenta och Biennalen i Venedig) har hjälpt till att bygga upp den intellektuella plattform jag behöver för att kunna utveckla min konst på den internationella arenan.

Jag vill tacka alla mina kolleger i programmet och speciellt mina professorer Satu Kiljunen och Jan Kaila för att hjälpa till att hålla mig fokuserad i tider av stress och mycket arbete. Ett stort tack till professor Yrjö Haila som fungerat som ansvarig handledare och som också långt innan jag började med doktorsprojektet, stimulerat och stött min konstnärliga utveckling. Utan den hjälp med intellektuell sparring och korrektur, som min handledare professor Jan Svenungsson gett mig, hade allting sett mycket mera kaotiskt ut.

Nu när jag skriver detta är *Life on a Leaf* -huset så långt byggt, att man kan föreställa sig hur det kommer att se ut när det blir helt färdigt. Min familj har redan tillbringat mycket tid på tomten under de senaste somrarna. Många gånger har vi suttit inne i det kommande vardagsrummet med kaffe och tittat ut genom bladfönstret. Jag är beredd att säga; det blev mycket bättre än jag kunnat föreställa mig! Det finns förstås många orsaker till att det gått så bra, men kärnan ligger i att samarbetet mellan mig som konstnär och Erkki Pitkäranta som arkitekt tillfört projektet ett oänt och överraskande mervärde.

Åbo, 15.8.2008

